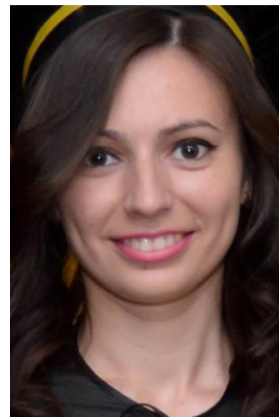

Doctoranda Școlii doctorale Științe Umaniste, specialitatea: Teorie literară, Universitatea de Stat „Dimitrie Cantemir”, or. Chișinău. Domenii de preocupare: teorie literară, critică literară, pragmatică, sociologie, psihologie, retorică, științele comunicării. Articole publicate: *Interpretarea și suprainterpretarea în viziunea lui Umberto Eco*; *Matei Călinescu. Conceptul de (re)lectură*; *Paul Cornea. Interpretarea literară între rațional și irațional*.

Diana DEMENTIEVA

HANS ROBERT JAUSS: PRINCIPALELE CONCEPTE ALE ESTETICII RECEPTĂRII

Contextul generator al „esteticii recep-tării” ține nu doar de cadrul științific propriu disciplinei, fiind condiționat și de o conjunc-tură socio-politică, filosofică și culturală la ni-vel universal. În a doua jumătate a secolului trecut, disciplinele filologice tradiționale trec printr-o criză fără sfârșit. Evoluția studiilor literare ajunge la un moment de impas: „Un-ghiurile de abordare dominante până în aceas-tă etapă (din perspectiva mesajului, a codului, a contextului și a creației literare) își pierd în bună măsură credibilitatea. Răsturnarea ierar-hiilor valorice își lasă apăsător amprenta în do-meniul educației (în învățământ), unde, în de-trimentul modelelor autoritare, câștigă teren norme democratice. Studiul receptării e sti-mulat de nevoia de reevaluare a valorilor „ofi-ciale” ale istoriei literare, supuse unei presiuni contestatăre crescânde.” [1, p. 36] Deja într-o perioadă anterioară colapsului, marii gândi-tori Benjamin, Adorno, Gadamer, Hebermas, ș.a. intuieră prăbușirea concepțiilor conser-vatoare, dar cotitură definitivă a parcursului teoretic a fost făcută de cercetătorii de la Kon-stanz. Fiind determinată, în acea perioadă,

inclusiv de criza social-politică din Republica Federală Germană, „schimbarea de paradig-mă” [2] s-a declanșat practic odată cu fonda-rea unei noi instituții universitare – o analogie simbolică deloc întâmplătoare. Invitat în cali-tate de profesor de romanistică, Hans Robert Jauss ține un curs inaugural cu titlul *Istoria li-teraturii ca provocare a științei literare* (1967). Acest prim demers, așa cum s-a adevărit cu trecerea timpului în invocările, traducerile, reeditările, interpretările numeroase, a deve-nit punctul de referință al unei mari conver-siuni în studiul operei literare. Împreună cu ceilalți profesori fondatori ai departamentului de știință a literaturii de la Universitatea din Konstanz (anglistul Wolfgang Iser, clasicistul Manfred Fuhrmann, germanistul Wolfgang Preisendanz și slavistul Iuri Striedter), acade-micianul german are meritul înființării unei „școli de estetică a receptării”.

După cel de al doilea război mondial, in-teresul sporit al comunităților științifice pentru fenomenul receptării literare a fost determinat nu numai de o dialectică internă a disciplinei, dar, așa cum s-a menționat deja, și de con-

junctura social-politică de la finele anilor '60. În domeniul științei literare, mișcările masive din occident pentru democratizare politică și emancipare socială s-au manifestat prin „dezrobirea cititorului”. Se atestă o serie de mutații mai ales în componența publicului cititor, de pildă: sporirea și diversificarea consumatorilor de literatură artistică, implicarea spectatorilor în acțiunea pieselor teatrale, preocupările romancierilor de reacția cititorilor, ștergerea granițelor dintre diverse tipuri de literatură ș.a.

Unii cercetători interpretează mutarea de accent pe cel din urmă exponent al lanțului comunicativ: autor – operă – cititor drept argument pentru „moartea autorului”, anunțată în 1967 de către Roland Barthes într-un articol intitulat analog: *The Death of the Author*. În general, arta literară, de la un timp încoace, încearcă să fie abolită din ce în ce mai mult. În acest sens, Hans Robert Jauss poate fi considerat salvatorul care a resuscitat literatura într-o perioadă în care afirmațiile: „moartea autorului” și „declinul literaturii” intrase în cugetele tuturor: autori, critici, cercetători, filosofi. Teoreticianul contrazice cu înverșunare, în lucrările sale, „estetica negativității” promovată de Adorno. Această direcție „puritanistă” instituie o viziune nedialectică despre artă, în schimb „dialogismul” susținut de estetica receptării dizolvă ideea de operă sieși-suficientă și atemporală. Astfel, teoria jaussiană propune „depășirea alternativei abstracte negație/afirmație și reconvertirea purei contestații în creația normativă, în comunicativitatea ce înseamnă concomitent socialitate” [3, p. 18]. Prin urmare, contemporaneitatea asistă la „renașterea cititorului”, instanță marginalizată chiar de la începuturile Literaturii, iar

conceptul jaussian de «estică a receptării» l-a împuternicit cu „propriile drepturi istorice” [4, p. 14]. În clasicism, interesul a fost centrat pe *cod*, romanticii s-au interesat de *autor*, avangardiștii de *mesaj*, deci în cazul modernilor accentul cade pe *receptor*. „Este perioada când încep să se manifeste în Republica Federală Germană marile mișcări studențești, solicitând, printre altele, o reformă radicală a planurilor și sistemului de învățământ.” [3, p. 6] Mișcarea împotriva interpretării imanente, dezacordată cu dimensiunea social-istorică a operei, dar și a cititorului, urmărea reevaluarea statutului obiectivist al disciplinei, revizuirea relațiilor cu sociologia și cu alte discipline, precum și reconsiderarea metodologiei. În acest sens, profesorul Hans Robert Jauss a sugerat și o soluție pentru didactica literaturii.

Se cunoaște că „scrierea și agentul său scriitorul au reprezentat dintotdeauna interes teoretic, dar lectura și lectorul au devenit preocupări de prim plan abia de câteva decenii” [4, p. 7]. Totuși o analiză nedefinită și subterană centrată pe lectură și lector a existat implicit dintotdeauna. Încă în antichitate se pune problema receptării lui Homer și mai târziu a Bibliei. Însuși Hans Robert Jauss descoperă că termenul de „receptare” a apărut cu mult timp înaintea declanșării fenomenului propriu-zis în teoria literaturii. În științele juridice, în teologie și în filosofie apariția conceptului de „receptare” prin anii '50 anticipă noi orientări în cercetările istorice, eliberate de dogmele pozitivismului și ale tradiționalismului și începe să dezvolte o nouă epistemologie istorică [4]. Este de menționat sub acest aspect că necesitatea unei analize a fenomenului receptării precedă momentul în care producerea textului

literar este înțeleasă ca o comunicare ce implică obligatoriu un Destinator și un Destinatar. Abia după structuralism cercetarea literară și-a schimbat uneltele și perspectiva, modificarea rezidă în mutarea accentului de pe producerea textului pe receptarea lui. Așa cum a demonstrat Thomas S. Kuhn în *Structura revoluțiilor științifice* (1976), metodele de cercetare științifice nu sunt imune la trecerea timpului, acestea se modifică de la o epocă la alta conform cerințelor omului în calitate sa de exponent social și intelectual [2]. Academicianul german acceptă teoria filosofului, însă e de părere că în domeniul literaturii paradigmele nu sunt anihilate pur și simplu, ci conviețuiesc într-un raport continuu dezacordat [3, p. 8]. Istoria literară preocupată de personalități scriitoricești, curente literare ș. a. devine acum istoria unui dialog – istoria receptării literaturii. Abordând acest aspect, doctorandul lui Paul Cornea, Mircea Vasilescu susține că „o istorie propriu-zisă a lecturii sau a dialogului pe care opera îl poartă cu cititorul fiecărei epoci n-a fost realizată nici de reprezentanții școlii de la Konstanz, nici de alți exponenți ai teoriei receptării, în ciuda unor meritorii încercări și a unor studii parțiale potabile” [4, p. 10].

În prefața studiului *Experiență estetică și hermeneutică literară* (1983), încercând să-și argumenteze reușita traducerii, Andrei Corbea salută abilitatea lui Hans Robert Jauss de a-și crea o terminologie proprie, utilizând deseori termeni ai altor autori, dar cu un înțeles diferit. În aceste circumstanțe, este de remarcat că parcursul „esteticii receptării” a fost puternic influențat de „teoria experienței hermeneutice” și de conceptul „fuziunii orizonturilor”, ambele formulate de Hans George Gadamer,

precum și de ideea „construcției schematice” (Roman Ingarden) și a „funcției estetice” (Școala pragheză) [5, p. 25]. Autorul lucrării sus-numite recunoaște că la acea etapă istorică experiența estetică nu avea un sistem terminologic și o istorie proprie, astfel încercarea sa este dependentă de alte discipline înrudite și deseori recurge la reutilizarea rezultatelor din domeniile respective [5, p. 36]. Așa se explică faptul că principalele concepte ale esteticii receptării – *orizontul de așteptare și experiența estetică* – se definesc (printr-o) și reprezintă o *dublă relație a Literaturii cu Istoria și Societatea*. Nu putem vorbi de Literatură fără a face referințele de rigoare la sociologia și istoria literară. De fapt, întreaga concepție teoretică a lui Hans Robert Jauss se bazează pe relația implicită a literaturii cu celelalte două fenomene ale umanității: „eu am întrevăzut șansa unei noi teorii a literaturii nu prin depășirea istoriei, ci prin explorarea acelei istoricități ce-i este proprie artei și care îi determină înțelegerea” [5, p. 32]. Această corelare este intrinsecă, mai ales fenomenului receptării, și indubitabil necesar de luat în calcul în procesul lecturii și interpretării. Citându-l pe Harald Weinrich, Mircea Vasilescu evidențiază indispensabilitatea legăturii interpretării textuale de „orizontul de așteptare” al cititorului (termenul a fost împrumutat de Hans Robert Jauss de la Karl Mannheim) [4, p. 16]. Spre deosebire de formalistii ruși care priveau opera ca pe o structură în sincronie, adeptul esteticii receptării șterge limitele ideale dintre sincronie (sistem) și diacronie (proces). Atât „orizontul de așteptare”, cât și „experiența estetică” reprezintă procese care, la o etapă dată, se actualizează și fac parte dintr-un sistem de receptare: „Hermene-

uticii literare îi revine, în consecință, misiunea de a defini din punct de vedere metodic două maniere de receptare: să clarifice, pe de o parte, procesul în plină desfășurare prin care efectul produs și sensul textului se concretizează pentru cititorul contemporan, iar, pe de altă parte, să reconstituie procesul istoric prin care textul a fost perceput și interpretat în mod diferențiat de cititorii unei epoci diferite.” [5, p. 31]

Chiar dacă relația cu societatea este inevitabilă, literatura nu echivalează cu celelalte obiecte de cercetare a sociologiei, arta literară este mult mai mult decât un simplu fenomen sau proces social, de aceea, avem astăzi o mulțime de discipline la granița cu Literatura, una dintre care este sociologia literară. „Estetica receptării oferă în această direcție o alternativă ce încearcă, poate pentru întâia dată într-o manieră atât de profundă, să redefinească funcția socială activă (de *creație socială*) a literaturii din punct de vedere al însuși statutului ei de *literatură*.” [3, p. 23] Atâta timp cât fenomenul literar-artistic se desfășoară într-un context social-istoric, acesta trebuie analizat dintr-o perspectivă interdisciplinară, totuși rămâne a fi un fenomen aparte, diferit de sociologie, lingvistică sau psihologie. Unele direcții de preocupări literare au ignorat individualitatea literaturii ca artă de sine-stătătoare (dar deschisă pentru dialog cu alte discipline), s-a ajuns astfel la extreme intolerabile (de pildă teoria literară marxistă, structuralismul, psihanaliza literară, pragmatismul, deconstructivismul). În dorința de a înțelege textul, cititorul dezlănțuie noi șiruri de semnificații pe care scriitorul posibil să nu le fi înscris sau cel puțin să le fi intuit. Această dilemă nu și-a găsit nicio soluție rigidă până acum, cititorul

continuă să considere drept mesaj al operei ceea ce desprinde el însuși din structura textului. Rezultatul receptării poate depăși „intenția textuală” [6] sau, dimpotrivă, poate să subaprecieze valoarea artistică a unei opere date. O ieșire posibilă din situație o găsește contemporanul lui Hans Robert Jauss, Umberto Eco, care înțelege prin operă „un obiect înzestrat cu însușiri structurale definite, care să permită, dar și să coordoneze alternarea interpretărilor, deplasarea perspectivelor” [7, p. 2]. Aplicând criteriul de coerență și criteriul de economie, semioticianul italian stabilește niște limite pentru actul de interpretare [6]. O soluție relativă, pentru că niciodată nu se știe unde se sfârșește „interpretarea” și de unde începe „suprainterpretarea”.

Pentru Hans Robert Jauss literatura este o comunicare de tip special, în care, prin intermediul actului de lectură aplecat asupra operei, cei doi interlocutori – autorul și cititorul – participă la un proces de co-creație. Lectura cititorului activează textul, îl readuce din starea sa latentă la actualitate. Or „un text ajunge să trăiască numai atunci când e citit, de aceea trebuie examinat prin ochii cititorului” [8]. Prin urmare, activitatea de receptare are și ea un caracter estetic la fel ca cea de producție. Creația și receptarea artistică nu poate fi echivalate cu activitatea economică de producție și consum (modelul lui Karl Marx). Primul model implică „o activitate comunicativă ca instanță mediatore” [5, p. 33]. *Praxis*-ul nu mai poate fi anulat. Tot aici, exponentul „esteticii receptării” neagă estetica materialistă de tipul celei promovate de grupul Tel Quel sau celei susținute de formalistii ruși. Principiu *l'artpoul'art* și-a pierdut actualitatea și

eficacitatea în fața cerințelor contemporane, iar caracterul comunicativ al artei ocupă teren din ce în ce mai mult.

Deci „istoria literaturii reprezintă un proces de receptare și producție estetică, ce se desfășoară odată cu actualizarea textelor literare prin intermediul cititorului obișnuit, consumatorul lor, prin intermediul criticului ce le studiază și prin acela al scriitorului, la rândul său producător de noi texte” [3, p. 11].

„**Orizontul de așteptare**” este cadrul primar în care se realizează întâlnirea dintre text și cititor. Conceptul înglobează un sistem de referințe individuale, preexistente actului lecturii, dar care ajung să-l determine și să-l orienteze. Este vorba de experiența de lectură (estetică) aflată într-o coeziune cu cea socială a cititorului. Din momentul în care opera a fost luată în posesia lecturii, autorul se înstrăinează de aceasta, iar cititorului îl substituie printr-o mișcare interpretativă în sens invers – orientată către ideea originară, procesul este direcționat de cunoștințele, competențele, credințele, emoțiile, experiențele, într-un cuvânt de „orizontul de așteptare” al receptorului. După Hans Robert Jauss, obiectul literar se caracterizează printr-un continuu dinamism născut în procesul (sau procesele) de lectură. Datorită dinamismului actelor comunicaționale, fiecare receptor citește opera într-o manieră individuală. Orizontul de așteptare se activează în fața oricărei creații literare și la fiecare act de lectură. Doi cititori diferiți nu pot înțelege un text în același mod. Mai mult ca atât, două acte succesive de lectură/ interpretare realizate de același cititor nu vor fi niciodată identice. Matei Călinescu în *A citi, a reciti. Către o poetică a (re)lecturii* (2003) avansează în această

direcție până a declara că „nu există lectură, ci doar (re)lectură” [9]. „Opera literară nu este un obiect existând în sine și care se prezintă în fața fiecărui observator, în toate timpurile, sub aceeași înfățișare ...(ci) seamănă mai curând cu o partitură, oferind la fiecare lectură o rezonanță permanent nouă, pe care textul o dezvăluie din materialitatea cuvintelor și îi actualizează existența.” [3, p. 11] Prin acest demers, Hans Robert Jauss împărtășește ideea lui Umberto Eco referitor la fenomenul „deschiderii” [7], care se realizează doar în procesul lecturii. Aceste prezumții permit să se înțeleagă că lectorul are de fapt în fața sa nu o singură operă, ci mai multe. Această mulțime este condiționată de marea diversitate de interpretări (pe o scară istorică sau printr-un evantai de metode). Astfel, opera apare ca un mesaj cu o pluralitate de semnificate care coexistă într-un singur semnificant. Din aceasta se poate observa caracterul de „eveniment” al actului de receptare [8]. Relecturile și, respectiv, reinterpretările sunt cauzate nu numai de caracteristicile intrinseci operei literare, ci și de competențele diferite ale destinatarilor. Actul receptării ar putea fi echivalat cu producția de noi sensuri atribuite textului, înțelesuri determinate de orizontul interogativ mereu diferit al cititorului. Dacă la cititori, schimbarea de orizont se soldează cu producția de noi sensuri, la autori – cu producția de noi opere.

Deci, în procesul lecturii intervin factori multipli, începând cu cei psihofiziologici și sfârșind cu cei socio-culturali [10]. Conchidem că receptorul literaturii artistice este o sumă de reacții emoționale și intelectuale. Orice lectură este determinată de obiceiurile sale provenite din interpretarea operelor

citite anterior. Lectura lasă amprente în structura spirituală și în competențele cititorului: dispoziții de receptare, înclinații, preferințe, cunoștințe teoretice (curente literare, stiluri, autori, strategii etc.) Toate acestea îi formează o anumită manieră de receptare.

Hans Robert Jauss face distincția între cele două orizonturi de așteptare existente în literatură. Există un orizont de așteptare al operei și un orizont de așteptare al cititorului. Contopirea, „fuziunea” acestor două se produce în actul lecturii, numit de Wolfgang Iser „eveniment”. Cât privește conceptul incitant de „**fuziune a orizonturilor**” propus de Hans Georg Gadamer, acesta este des utilizat pentru a descrie raportul dialogic dintre perechile: autor-cititor, interpret-obiect, emițător-receptor, operă-cititor (în teoria lui Hans Robert Jauss). Datorită caracterului indeterminat al conceptului „rămâne cu totul imprecis în ce măsură contribuie fiecare dintre părți la formarea semnificației globale” [11, p. 286]. În acest sens, Paul Cornea aduce în discuție argumentul Georgiei Warnke, conform convingerilor ei sensul nu aparține și nu se datorează activității autorului, nici receptării cititorului, este doar un mod comun de a vedea realitatea. Însuși Hans Georg Gadamer folosește expresia menționată atent și restrictiv pentru a evita asimilarea trecutului prin prisma propriilor așteptări sau, dimpotrivă, ca să anticipe înțelegerea trecutului printr-o conștiință tradițională, conservatoare. „De aceea, apare ca strict necesară, „proiectarea” orizontului istoric și distingerea lui de prezent. Dar tot atât de necesar e ca orizontul istoric să nu se imobilizeze în alienarea unei conștiințe trecute, ci să fie integrat orizontului propriu prezentului. Actul de

comprehensiune implică astfel, în același timp, o proiectare a orizontului istoric și o „depășire” a sa.” [11, p. 285] Deci unica modalitate a comprehensiunii este de a vedea în joncțiunea acestor orizonturi independența parțială a fiecăruia. În acest „eveniment” orizontul de așteptare al cititorului poate fi confirmat, dezvoltat sau chiar contrazis. De fapt, orice operă cu adevărat valoroasă sancționează orizontul de așteptare al cititorului, îl corectează, îl modifică, așadar elementul insolit al oricărui text literar este în măsură să înlocuiască orizontul de așteptare al cititorului. Contrazicerea radicală a orizonturilor de așteptare la o etapă dată a parcursului literar-istoric generează „schimbări de paradigmă”. Atunci când opera de artă modifică modul obișnuit al publicului de a vedea realitatea se realizează ceea ce Hans Robert Jauss numește „schimbare de orizont”.

O „**schimbare de orizont**” se produce în momentul în care se stabilește o neconcordanță între orizontul operei și așteptările cititorului. Schimbarea de orizont este direct proporțională cu valoarea creației literare. Cu cât distanța estetică este mai mare, adică așteptările consumatorilor sunt mai mult contrariate, cu atât valoarea operei este mai impunătoare (avem exemplul operei lui Eminescu, Baudelaire, Prust, ș.a.), iar suprapunerea perfectă a celor două orizonturi demască o literatură de consum. Celălalt reprezentant important al Școlii de la Konstanz, Wolfgang Iser, pornind de la „elementele nedeterminate” ale lui Roman Ingarden, completează cu numeroase reflecții teoria colegului său. În primul rând, anglistul dezvoltă concepția „operei lacunare” [8]. Condiția necesară rezistenței textului în diacronie sunt „spațiile vide”, adică dificul-

tățile pe care cititorii diferitor perioade istorice trebuie să le confrunte. Același aspect îl revendică și Matei Călinescu prin așa-numitul „paradox al lizibilității”. Potrivit autorului român valoarea estetică a unei cărți nu rezidă în caracterul ei lizibil, ci dimpotrivă, în nefamiliaritatea acesteia. Lizibilitatea amenință imunitatea textului în trecerea lui prin diferitele epoci de lectură. Pornind de la aceste explicații, Matei Călinescu consideră „În căutarea timpului pierdut cea mai rezistentă operă în diacronie din literatura universală [9, p. 254]. Așadar, lacunele textuale îl incită pe cititorul real la cooperare, deci „calitatea estetică este direct proporțională cu resursele textelor de a crea indeterminare, de a răsturna clișee de lectură prin fuziunea orizonturilor” [3, p. 12]. Estetica receptării, spre deosebire de formalism, îl ridică pe „Maria Sa Cititorul” la rang de evaluator/ măsurător al valorii artistice, iar judecata de valoare depinde de „consimțământul celorlalți”, de receptarea unor norme comune, deci de socialitate [5, p. 45].

Funcția socială a literaturii se va manifesta doar atunci când experiența estetică a cititorului va provoca schimbări în orizontul de așteptare al vieții practice a cititorului, ca rezultat îi va modifica viziunea asupra lumii. „Experiența estetică nu mai desemnează doar o microsecvență comunicativă între o anumită operă și un anumit cititor, ci printr-o extensie pe care Jauss și-o asumă, se substituie însăși artei considerate ca *praxis*.” [3, p. 19] Spre deosebire de cea practică, în cele mai multe cazuri doar experiența estetică poate clarifica anumite dileme ale umanității.

Experiența estetică este o componentă a orizontului de așteptare, „comportamentul

desfătării, pe care îl declanșează și-l face posibil arta” [3, p. 21]. Hans Robert Jauss deosebește trei trepte ale experienței estetice realizate prin „desfătare”: *poiesis*, *aisthesis*, și *katharsis*, care reprezintă cele trei etape ale fenomenului literar: producere, receptarea și, respectiv, raportul de comunicare ce se stabilește între primele două momente. În studiul, *Experiența estetică și hermeneutică literară* (1983), autorul își pune demersul teoretic cu câteva incursiuni în istoria termenului „desfătare estetică”.

Astăzi, în domeniul teoriei receptării, „**desfătarea**” este noțiunea de care toți încearcă să se eschiveze. Înțeleasă în sensul lecturii de plăcere, noțiunea respectivă desemnează activitatea în care sunt satisfăcute necesitățile de consum ale cititorului. La originile sale germane, desfătarea însemna activitatea de „participare și luare în posesie”, precum și faptul de „a se bucura de ceva”. Însă într-o perioadă ce preceda etapa clasică a artei germane, desfătarea nu se diferenția de cunoaștere, deci teoreticul și esteticul nu se deosebeau la nivel lingvistic. „Disocierea desfătării s-a produs sub presiunea necesității de a o justifica în fața instanțelor filosofiei și religiei.” [5, p. 72] „Se produce acum ruptura între stat și biserică, între legi și moravuri, plăcerea fu separată de muncă, mijlocul de scop, efectul de răsplată.” (Schiller) [5, p. 77] În contemporaneitatea lui Hans Robert Jauss, utilizarea termenului în explicarea raportului dintre om și text era suspectată de snobism. Din analiza demersului său se înțelege că teoreticianul a manifestat curaj prin a se autodeclara un adept al „desfătării”, chiar dacă a revenit la sensul prim, ereditar al cuvântului. Următorul susținător al desfătării estetice a fost Roland Barthes [12], doar că acesta accen-

tuează caracterul anarhic al plăcerii estetice, la el cititorul îndeplinește un rol pasiv. Astfel, pentru a înlătura orice confuzie de sens, Hans Robert Jauss introduce în analizele sale un al doilea termen – „delectare”. Cel din urmă desemnează lectura de plăcere a cititorului de literatură artistică, act relaxant, eliberat de orice constrângeri sau îndatorii, aici cititorul este mai curând un spectator al narațiunii decât un explorator. Primul concept, în schimb, reprezintă un joc de rol asumat conștient atât de subiectul receptor, cât și de obiectul receptat. Abia în cel de-al doilea caz, experiența estetică se va manifesta ca o traiectorie reversibilă. Orice concentrare la unul din poli (operă sau cititor) constituie o formă de degradare a tot ceea ce presupune noțiunea de Operă literară. Relația jaussiană: delectare-desfătare-teoretizare echivalează cu cea econiană: subinterpretare-interpretare-suprainterpretare. După Umberto Eco, o interpretare inadecvată într-o direcție sau alta (subinterpretarea/delectare sau suprainterpretarea/teoretizare) este inutilă în sensul în care nu se descoperă toate posibilitățile textuale sau dimpotrivă cititorul explorează dincolo de text până ajunge la un alt text [13]. Interpretarea moderată, în manieră econiană, se bazează pe conceptul de *intentio operis*, prin care se acceptă influența cititorului asupra textului, dar totuși este favorizat așa-numitul „orizont de așteptare al opere literare”. Pentru a evita alunecările în delectare sau teoretizare, teoria esteticii receptării apelează la implicațiile „distanței”.

„**Distanța estetică**” reprezintă un moment de contemplație, o privire du sus, panoramică a situației textuale. Umberto Eco vorbește despre o detașare a eului receptor față

de obiectul receptat [7]. Totuși această explicație este insuficientă pentru că subînțelege echivalarea desfătării cu intervenția teoretică. Observăm că activitatea criticului, istoricului și a teoreticianului literar nu presupune o satisfacție estetică furnizată de obiectul plăcerii. Demersul lor este exagerat de distanțat, un fel de distanță supra-estetică, care nu operează cu simțurile, ci cu norme și termeni științifici. Arta literară este destinată sufletului, nu rațiunii, deci poate fi înțeleasă prin emoții, sentimente, credințe, atitudini: „Atitudinea estetică pretinde, din contra, ca obiectul distanțat să nu fie examinat la modul dezinteresat pur și simplu, ci ca, prin desfătare, contemplatorul să contribuie la constituirea sa ca obiect imaginar – precum în lumea jocului, în care ești admis doar ca jucător”, nu ca arbitru, sau comentator [5, p. 83]. „Comportamentul desfătării în raport cu obiectul estetic reprezintă mai curând un joc alternativ între subiect și obiect” [5, p. 84] în care cititorul se desfătă într-o dublă direcție: cu obiectul estetic, dar și cu propriul Sine prins în această activitate eliberatoare a receptării. „Desfătarea estetică ... reprezintă o formă a cunoașterii de sine prin puterea de a se imagina într-o ipostază a alterității” [3, p. 22]. Formula aleasă de Hans Robert Jauss ca obligatorie pentru echilibrarea raportului dintre desfătare și delectare este *desfătarea-de-sine-prin-desfătarea-cu-Altul*.

Este indispensabil de specificat că „distanța” lămurește în teoria jaussiană două fenomene distincte: unul sincron și altul diacronic. „Distanța” în primul sens desemnează ceea ce înțelege Umberto Eco și mai apoi Paul Cornea prin raportul de alienare a cititorului în procesul de receptare. „Distanța estetică”

presupune atitudinea de înstrăinare pe care trebuie să și-o asume cititorul față de obiectul artistic în momentul receptării, pentru o interpretare obiectivă și adecvată. Altfel spus, este exact ceea ce specifică Hans-Georg Gadamer că „fuziunea orizonturilor” trebuie să fie o „realizare controlată” [11, p. 285]. Iar prin „distanță” în cel de-al doilea sens se înțelege neconcordanța dintre orizontul de așteptare preexistent și opera nouă a cărei receptare poate duce la o schimbare de orizont.

Istoria literară are multe exemple când imense „distanțe” s-au impus între cititori și operele anumitor scriitori. Schimbările din literatură sunt rezultatul operelor unor autori, precum Shakespeare, Eminescu sau Balzac. Orizontul de așteptare al literaturii este deosebit, față de cel al istoriei, ultimul înregistrează doar experiența trecută, iar primul deschide drumul experiențelor viitoare. Prin urmare, experiența lecturii poate să-l elibereze pe cititor de obișnuințe, de prejudecați și de servituțiile vieții sale practice, „învățându-l” o nouă cale de a percepe realitatea. Prăpastia dintre cunoașterea estetică și cea istorică poate fi depășită dacă istoria literară va miza pe funcțiunea specifică de „creație socială” a literaturii, prin care aceasta contribuie, alături de celelalte arte la identificarea răspunsurilor/ soluțiilor pentru veșnicile întrebări existențiale.

În concluzie, Hans Robert Jauss a primit pe bun merit titlul de „părinte” al esteticii receptării, mai ales pentru faptul că a sesizat importanța relației dintre literatură și istorie, dar și pentru că „s-a preocupat, mai mult decât alții, de cititorul de literatură, dând sens relației între scriitor și cel care-i valorifică creația. Spre deosebire de predecesori și mulți dintre

contemporanii săi, teoreticianul german nu a redus literatura la funcția unei arte a reprezentării, acesta a valorificat și a promovat aportul specific al creației literare în contextul vieții sociale.

Teoria esteticii receptării, apărută în contextul anilor '60, a sfidat, într-o primă fază, comunitățile științifice. Întâlnirea cu tradiția (cu ideile conservatoare sau „conștiința istorică” despre literatură) s-a realizat printr-o etapă de tensiune. *Însă promotorii Școlii de la Konstanz nu au ascuns acest raport de tensiune între trecut și prezent, ci l-au etalat în mod deliberat întru susținerea argumentelor lor teoretice.* După Paul Cornea, „marele merit al lui Jauss și al colegilor săi de la Konstanz nu e de a fi „descoperit” un fenomen necunoscut, ci de a-l fi scos din umbră [10].

Ulterior, „schimbarea de orizont” impusă științei literare a depășit imediat granițele spațiale și temporale ale Republicii Federale Germane. Indiferent de completările efectuate ulterior momentului 1967, tezele de bază ale reprezentanților Școlii de la Konstanz au determinat apariția noilor direcții de cercetare: *reader-response criticism* (Stanley Fish), deconstructivismul (Jacques Derrida, Jonathan Culler), pragmatismul (Richard Rorty). Mai cu seamă, expresia „orizont de așteptare” introdusă de Hans Robert Jauss, cea care definește gradul de pregătire estetică al fiecărui cititor în față unui nou text, a schimbat fundamental studiul literaturii.

Acum, la '50 de ani „distanță” de la conferința inaugurală a Universității de la Konstanz, cercetările profesorilor de la departamentul științei literaturii, în frunte cu Hans Robert Jauss, rămân la fel de actuale, unele teze sunt

chiar puțin cunoscute și insuficient abordate. În spațiul științific românesc, dar și dincoace de Prut, interesul pentru teoria jaussiană s-a făcut simțit mai puțin și cu o întârziere de câteva decenii. În perioada postbelică, din cauza ideologiilor politice, cititorii au fost înlăturați de la așa-zisul „proces de reconsiderare a valorilor estetice”. Teoreticienii Paul Cornea și Matei Călinescu sunt cei care în plan teoretic au „rupt tăcerea” prin lucrările lor: *Interpretare și raționalitate* (2006), *Introducere în teoria lecturii* (1998) și, respectiv, *A citi, a reciti*. Către o poetică a receptării (2003).

Prin urmare, din cauza conjuncturii social-politice în care s-a declanșat estetica receptării și a statutului său de inovație, a fost indubitabil necesar să se facă o trecere în revistă a celor mai importanți factori științifici, filosofici, sociali și politici care au determinat „schimbarea de paradigmă” și au declanșat interesul pentru cititor.

Astfel, analiza conceptelor lui Hans Robert Jauss revendică necesitatea unei actualizări și revizuirii a teoriei sale cu scopul de a stimula evoluția literaturii și a dezvolta teoria literară în contextul cercetării științifice naționale, dar și pentru a o sincroniza cu tendințele internaționale ale fenomenului vizat. Deci, teoria esteticii receptării, asemenea operelor homerice, s-a autodeclarat atemporală prin numeroasele actualizări și adaptări față de cerințele comunităților științifice, dar și a cititorilor de rând din toate perioadele anterioare. Iar acum, demersul jaussian se cere a fi adaptat cerințelor de receptare contemporane, precum și noilor principii de construcție a operelor.

Referințe bibliografice:

1. Papadima, Liviu. *Limba și literatura română. Hermeneutica Literară*. Ministerul Educației și Cercetării: Proiect pentru Învățământ Rural, 2006.
2. Kuhn, Thomas-Samuel. *Structura revoluțiilor științifice*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.
3. Corbea, Andrei. Prefață la *Experiența estetică și hermeneutica literară* de Hans Robert Jauss în *Experiența estetică și hermeneutica literară*. București: Univers, 1983.
4. Vasilescu, Mircea. „Iubite cetitoriule...” *Lectură, public și comunicare în cultura română veche*. Pitești: Paralela 45, 2001.
5. Jauss, Hans Robert. *Experiența estetică și hermeneutica literară*. Traducere și prefață de Andrei Corbea. București: Univers, 1983.
6. Eco, Umberto. *Limitele interpretării*. Ed. a 2-a rev., trad. din lb. italiană de Ștefania Mincu și Daniela Crăciun. Iași: Polirom, 2007.
7. Eco, Umberto. *Opera deschisă*. Trad. din lb. italiană de Cornel Mihai Ionescu. București: Editura pentru literatura universală, 1969.
8. Iser, Wolfgang. *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*. Traducere din limba germană, note și prefață de Romanița Constantinescu. Pitești: Paralela 45, 2006.
9. Călinescu, Matei. *A citi, a (re)citi. Către o poetică a (re)lecturii* – cu un capitol inedit despre Mateiu, I. Caragiale (2002), trad. din lb. engleză de Virgil Stanciu. Iași: Polirom, 2003.
10. Cornea, Paul. *Introducere în teoria lecturii*. Iași: Polirom, 1998.
11. Cornea, Paul. *Interpretare și raționalitate*. Iași: Polirom, 2006.
12. Barthes, Roland. *Plăcerea textului*. Traducere de Marian Papahagi. Postfață de Ion Pop. Cluj: Echinoc, 1994.

13. Eco, Umberto. *Interpretare și suprain-* Trad. de Ștefania Mincu. Constanța: Editura Pon-
terpretare. O dezbateră cu R. Rorty, J. Culler, Ch. tica, 2004.
Brooke-Rose, sub îngrijirea lui Stefan Collini.

Hans Robert Jauss: principalele concepte ale esteticii receptării

Rezumat. Textul analizează într-o formulă sintetizatoare principalele aspecte ale „esteticii receptării” a lui Hans Robert Jauss. Acum mai bine de 50 de ani, contextul științific, cultural, dar și socio-politic din Occident a determinat un deosebit interes față de fenomenul receptării. Meritul „schimbării de paradigmă” le revine membrilor Școlii de la Konstanz, condusă de „părintele” esteticii receptării, Hans Robert Jauss. Principalele concepte ale esteticianului german – „orizont de așteptare” și „experiență estetică” – reevaluează raportul literaturii cu istoria și societatea, justifică implicația receptorului la actualizarea, valorificarea și crearea sensului operei literare, definește natura raportului cooperativ: autor–operă–cititor. Demersul are ca scop informarea, argumentarea, precum și sensibilizarea comunităților științifice românești și internaționale cu privire la actualitatea și importanța studiului aplicat asupra cititorului în calitatea sa de co-creator al operei literare.

Termeni-cheie: operă literară, scriitor, cititor, lectură, estetica receptării, experiență estetică, orizont de așteptare, schimbare de orizont, desfătare, distanță estetică.

Hans Robert Jauss: The Main Concepts of the Aesthetic of Reception

Summary. The text analyzes in an accessible and synthesizes formula the main aspects of the “aesthetic of reception” theorized by Hans Robert Jauss. More than 50 years ago, the scientific, cultural, but also socio-political context from the West triggered a strong interest in the phenomenon of receiving literature. The merit of the “paradigm shift” is that of the members of the Konstanz School led by Hans Robert Jauss. The main concepts of the German esthetician - “horizon of expectation” and “aesthetic experience” reassess the literary relations with history and society. Also, it is justified the involvement of the reader on updating, capitalizing and creating the meaning of the literary work, defining the nature of the cooperative report: author-operator-reader. The approach is for informational purpose, argumentation, as well as raising awareness of the Romanian and international scientific communities about the actuality and importance of the study applied to the reader as a co-creator of the literary work.

Keywords: literary work, writer, reader, reading, aesthetic of reception, aesthetic experience, horizon of expectation, change of horizon, enjoyment, aesthetic distance.